

**DIN VA IQTISOD: O'ZARO MUNOSABATLARNING TARIXIY VA
ZAMONAVIY TALQINI**

Ilmiy rahbar: Samatov Xurshid O'lmasjonovich

Falsafa fanlari doktori, Dotsent

javlonbekkomilov0808@gmail.com. Telefon raqam +998938690434

Komilov Javlonbek Botirovich TATU Samarqand filiali 1-kurs talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada din va iqtisod o'rtasidagi o'zaro ta'sir va bog'liqlik masalalari har tomonlama tahlil qilinadi. Dinning iqtisodiy faoliyatga bo'lgan munosabati, axloqiy mezonlarning iqtisodiy barqarorlikka ta'siri, Islom dini doirasida zakot, sadaqa, ribo va halollik kabi tushunchalarning iqtisodiy hayotga ta'siri ilmiy asosda ochib beriladi. Maqolada shuningdek, tarixiy tajriba va zamonaviy tendensiyalar asosida din va iqtisodning bir-birini qanday to'ldirishi mumkinligi yoritiladi. Asosiy xulosa sifatida, din faqat ma'naviy emas, balki iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy adolatni ta'minlovchi kuch sifatida namoyon bo'lishi ko'rsatiladi.*

Kalit so'z: *Baqara surasi, 275-oyat, Jum'a surasi, 10-oyat, Najm surasi, 39-oyat, Bayhaqiy rivoyati, Payg'ambarimiz (s.a.v.), Buxoriy rivoyati, Tadbirkorlik, Iqtisodiy faoliyat, Islom iqtisodi, Halol savdo, Ribo (foyiz) taqiqi, Zakot va sadaqa, Halollik, Mehnat va rizq, Axloqiy iqtisod, Savdogarlikning fazilati, Diniy qadriyatlar va iqtisod, Islomiy moliya, Ijtimoiy adolat, Baraka va rizq topish.*

Аннотация: *В данной статье всесторонне анализируются взаимное влияние и связь между религией и экономикой. Рассматривается отношение религии к экономической деятельности, влияние нравственных норм на экономическую стабильность, а также раскрывается воздействие таких понятий, как закят, садака, риба и халяль в рамках ислама на экономическую жизнь. Кроме того, на основе исторического опыта и современных тенденций освещается, как религия и экономика могут дополнять друг друга. В качестве основного вывода подчеркивается, что религия проявляется не только как*

духовная, но и как сила, обеспечивающая экономическую стабильность и социальную справедливость.

Ключевые слова: Сура Аль-Бакара, аят 275, Сура Аль-Джума, аят 10, Сура Ан-Наджм, аят 39, Ривоят Байхаки, Пророк Мухаммад (мир ему и благословение), Ривоят Бухари, Предпринимательство, Экономическая деятельность, Исламская экономика, Халяльная торговля, Запрет ростовщичества (риба), Закят и садака, Халяльность, Труд и пропитание, Нравственная экономика, Добродетель торговли, Религиозные ценности и экономика, Исламские финансы, Социальная справедливость, Барака и обретение пропитания.

KIRISH

Din va iqtisod — insoniyat hayotining eng muhim ikki sohasi hisoblanadi. Ularning o‘zaro munosabati qadimdan mavjud bo‘lib, bu bog‘liqlik jamiyat taraqqiyotida muhim rol o‘ynaydi. Din insonning axloqiy, ma’naviy qiyofasini shakllantirsa, iqtisod moddiy hayotini boshqaradi. Ularning uyg‘unligi esa barqaror va adolatli jamiyat asosini tashkil etadi. Xususan, Islom dini iqtisodiy masalalarga oid aniq qoidalar, tamoyillar va yo‘l-yo‘riqlarni o‘z ichiga olgan bo‘lib, bu holat dinning iqtisodga faqat ma’naviy emas, balki amaliy ta’sirini ham ko‘rsatadi.

Tarixiy kontekstda din va iqtisod munosabatlari

Dinning iqtisodga ilk ta’siri. Qadimiy jamiyatlarda din iqtisodiy faoliyatni tartibga soluvchi asosiy omillardan biri bo‘lgan. Masalan, Misr, Mesopotamiya, Hindiston kabi qadimgi sivilizatsiyalarda diniy qonunlar mulkchilik, savdo va mehnatga oid qoidalarni belgilab bergan. Ayniqsa, Islom dini kelgach, iqtisodiy faoliyatni halollik, adolat, saxovat, hamkorlik asosida olib borish targ‘ib qilindi. Islom tarixida iqtisodiy tamoyillar. Payg‘ambar Muhammad (s.a.v.) davrida musulmonlar orasida tijorat asosiy iqtisodiy faoliyat shakli bo‘lgan. Bu davrda shariat qonunlari asosida yuritilgan iqtisodiy faoliyat adolatli taqsimot, halollik va ijtimoiy yordam tamoyillariga tayangan. Zakot, sadaqa, foyiz taqiqlari va meros qonunlari bu munosabatlarning muhim qismlaridan hisoblanadi. **Dinning zamonaviy iqtisodga ta’siri** Iqtisodiy axloq va diniy qadriyatlar. Bugungi global iqtisodiyotda ham axloqiy

me'yorlarning ahamiyati ortib bormoqda. Isrofgarchilik, korrupsiya, monopoliya kabi illatlar iqtisodiy tengsizlikni keltirib chiqaradi. Din esa bu illatlarga qarshi axloqiy qarshilik ko'rsatadi. Islomda foyiz (ribo)ni taqiqlash, daromadning halol bo'lishi, haqli mehnat va teng taqsimot iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi. Diniy moliyaviy institutlar. Zamonaviy dunyoda Islomiy banklar va moliya tizimlari tobora ommalashib bormoqda. Bu banklar foyiz asosida emas, sheriklik, savdo va investitsiya asosida ishlaydi. Masalan, "Mudoraba" va "Mushoaraka" kabi moliyaviy vositalar orqali ham iqtisodiy samaradorlik, ham diniy talablar birgalikda ta'minlanadi. **Diniy tashkilotlar va iqtisodiy ijtimoiylashuv** Zakot va sadaqaning iqtisodiy funksiyasi. Zakot — faqat ibodat emas, balki ijtimoiy-iqtisodiy vosita. U kambag'allarni qo'llab-quvvatlash, mulkning muomalada bo'lishini ta'minlash, jamiyatdagi iqtisodiy tenglikni saqlashda muhim rol o'ynaydi. Islomda sadaqa va nafaqalar ixtiyoriy bo'lsa-da, ular orqali iqtisodiy muvozanat saqlanadi. Masjidlar va diniy markazlarning iqtisodiy faolligi. Bugungi kunda ko'plab diniy tashkilotlar faqat ma'naviy emas, balki iqtisodiy faoliyat bilan ham shug'ullanmoqda. Ular orqali xayriya tadbirlari, tadbirkorlik kurslari, mikro-moliyaviy yordamlar tashkil etilmoqda. Bular mahalliy iqtisodiyotning jonlanishiga xizmat qiladi. **Din va iqtisod: zamonaviy chaqiriqlar va imkoniyatlar** Sekulyar iqtisod tizimida dinning o'rni. Bugungi sekulyar (dunyoviy) iqtisodiy tizimda din ikkinchi planda qolayotgandek tuyuladi. Ammo pandemiya, ekologik inqiroz va ijtimoiy tengsizliklar sharoitida odamlar yana axloqiy va ma'naviy qadriyatlarga murojaat qilmoqda. Din bu muammolarga javob topishda vositachi rolini o'ynay oladi. Barqaror taraqqiyot va diniy qadriyatlar. BMTning barqaror rivojlanish maqsadlarida kambag'allikni kamaytirish, ta'lim va sog'liqni saqlashni yaxshilash kabi vazifalar qo'yilgan. Bu vazifalarni amalga oshirishda diniy tashkilotlar va diniy qadriyatlar muhim rol o'ynashi mumkin. Ayniqsa, jamiyatda adolat, yordam, saxovat, halollik tamoyillarini kuchaytirish orqali barqaror iqtisodiy taraqqiyotga erishish mumkin. **Qur'oni karimdagi oyatlar:**

Halol mehnat va rizq topish haqida: "Bas, yer yuziga tarqalinglar va Allohning fazlidan (rizqidan) izlanglar..."
(Jum'a surasi, 10-oyat)

Bu oyat insonlarni erkin harakat qilish, mehnat qilish va iqtisodiy faol bo'lishga undaydi. "Allohning fazli" degani — halol rizq, savdo, dehqonchilik, hunarmandchilik va boshqa tadbirkorlik turlaridir.

Halol savdo-sotiq haqida:“Alloh savdoni halol, sudxo‘rlikni (riboni) esa harom qildi.”(*Baqara surasi, 275-oyat*)

Bu oyatda tadbirkorlik faoliyatining halol shakli — savdo-sotiq, hamkorlik asosidagi biznes — targ‘ib qilinmoqda. Ribo esa harom qilingan, chunki u adolatsizlik va zulmga olib keladi.

O‘z mehnati bilan yashash fazilati:

“Inson uchun o‘z mehnatidan boshqa hech narsa yo‘q.”
(*Najm surasi, 39-oyat*)

Bu oyat tadbirkorlik asosini tashkil qiluvchi mehnat, harakat va har kim o‘z yutuqlari uchun mas’ul ekanini bildiradi.

Hadislar:

Payg‘ambarimiz (s.a.v.) tadbirkorlik haqida:

“Halol savdogar qiyomat kuni payg‘ambarlar, siddiq va shahidlar bilan birga bo‘ladi.”(*Termiziy rivoyati*)

Bu hadis shuni anglatadiki, halol, insofdan chekinmaydigan tadbirkorlik eng oliy darajaga tenglashtirilgan.

Mehnatkashlikka da‘vat:

“Hech kim o‘z qo‘li bilan mehnat qilib topganidan ko‘ra yaxshiroq rizq yemas.”(*Buxoriy rivoyati*)

Bu hadis tadbirkorlik faoliyatining mehnatga asoslanishini maqtaydi. Islomda mehnatkash tadbirkorlar — jamiyat tayanchi hisoblanadi.

O‘zgalarga foyda yetkazish:

“Eng yaxshi odam — odamlar uchun foydali bo‘lganidir.”
(*Bayhaqiy rivoyati*)

Tadbirkorlik nafaqat o‘ziga, balki boshqalarga ish o‘rinlari yaratish, xizmat ko‘rsatish orqali foyda keltirishga asoslanadi. Bu esa islomiy axloqqa juda mos keladi.

Xulosa

Din va iqtisod o'rtasidagi munosabatlar nafaqat tarixiy rivojlanish jarayonida, balki bugungi globallashuv davrida ham dolzarb ahamiyatga ega. Tarixda din iqtisodiy faoliyatni axloqiy mezonlar orqali tartibga solgan bo'lsa, zamonaviy davrda ham u iqtisodiy adolat, halollik, ijtimoiy himoya kabi tamoyillar orqali iqtisodiyotning sog'lom rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Islom dini doirasida zakot, ribo taqiqi, halol mehnat va saxovat kabi tamoyillar shunchaki diniy tushunchalar emas, balki ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlovchi muhim vositalardir. Shunday ekan, din va iqtisod bir-birini to'ldiruvchi ikki asosiy kuch sifatida qaralishi lozim. Bu ikki sohaga uyg'un yondashuv barqaror jamiyat qurish, iqtisodiy tenglikni ta'minlash va insoniy qadriyatlarni saqlab qolishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Islom dini tadbirkorlikni qoralamaydi, aksincha uni **halollik, mas'uliyat, adolat** va **foydalilik** asosida yuritishni targ'ib qiladi. Payg'ambarimiz (s.a.v.)ning o'zlari ham savdogar bo'lganlari — tadbirkorlikka bo'lgan musbat munosabatning amaliy isbotidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1)**Qur'oni karim** – O'zbekiston musulmonlari idorasi nashri, Toshkent, oxirgi tahririy nashr.
- 2)**Imom al-Buxoriy. “Al-Jome' as-Sahih” (Sahih Buxoriy)** – Hadislar to'plami, diniy va iqtisodiy axloqiy mezonlar haqida.
- 3)**Imom Muslim. “Sahih Muslim”** – Hadislar to'plami, savdo-sotiq, halollik va ribo haqida rivoyatlar mavjud.
- 4)**Bayhaqiy. “Shu'ab al-iman” (Imon shoxlari)** – Payg'ambarimiz (s.a.v.)ning mehnat va iqtisodiy axloq haqidagi hadislarini o'z ichiga oladi.
- 5)**Islom iqtisodiyoti asoslari**, Muhammad Nejatulloh Siddiqiy – Islomiy moliya va iqtisod tamoyillariga oid zamonaviy ilmiy asar.
- 6)**Toshkent Islom universiteti o'quv qo'llanmalari, “Islom iqtisodiyoti”** (prof. I. Yo'ldoshev muharrirligida), Toshkent, 2018
- 7)**“Islomda halol savdo va ribo muammosi”**, Maqsud Shayx – Ribo, zakot, halol daromadlar haqida chuqur tahliliy maqolalar.

8)Dr. Yusuf al-Qarazaviy. **“Halol va harom islomda”** – Tadbirkorlik, savdo, foyda va axloqiy iqtisod haqida.

9)**“Iqtisodiy ta’limotlar tarixi”** – Akademik darslik, unda islom iqtisodiy qarashlarining rivoji keltirilgan (o‘zbek tilida tarjima mavjud).

10)Al-G‘azzoliy. **“Ihyo ulum ad-din”** – Axloq, mehnat, mol-mulk, halollik haqida falsafiy-diniy qarashlar.